

Magyar egyetemi könyvtárak az információs társadalomban. Meváltozott szolgáltatások, átalakult gyűjtemények

Változások a felsőoktatásban és a társadalmi környezetben

Felsőoktatási reform

Az utóbbi 10 évben a magyarországi felsőoktatásban lényeges változások történtek. A felsőoktatási törvény szellemében a különböző szakminisztériumoktól a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz kerültek a szakegyetemek, tehát az összes felsőoktatási intézmény egységes irányítású lett. Többek között azzal a céllal, hogy összehangolt intézményfejlesztési tervek készüljenek. A régi egyetemeken új szakok tucatjai jöttek létre az átalakult társadalom szakemberigényének megfelelően, valamint elindult a privát felsőoktatás. 1993-tól kezdődően – a képzés megfelelő minőségét biztosítandó – egységes szempontrendszer alapján az egész magyar felsőoktatást érintően elkezdődött az intézményi- és programakkreditáció.

A magyar felsőoktatási intézményekben a hazai hallgatók képzésén túl idegen nyelveken történő oktatás és képzés is folyik külföldi diákok részére. Megfontolt előkészületek után lehetővé váltak az áthallgatások, a külföldön teljesített gyakorlatok, esetleg szemeszterek beszámítása már gyakorlattá vált (a kreditrendszer bevezetésre kerül a közeljövőben). Megváltozott az egyetemi felvételik, a továbbképzések rendszere. A tudományos fokozatok odaitélésének joga – néhány évtized után – ismét visszakerült az egyetemekhez, ezzel egyidejűleg megváltoztak a fokozatok megszerzésének feltételei is.

Az egyetemek a kormány felsőoktatási politikájának nyomására integrációs kapcsolatrendszereket alakítanak ki, amelyek az intézmények minden területét érintik.

Az állami finanszírozás, azaz a költségvetésből való hozzájárulás ma már nem kizárólagos forrása az egyetemek működtetésének, hanem a többszatornás támogatási rendszer egyik eleme. A képzési, hallgatói, létesítményi és a tematikusan elkülönített kutatási támogatások képezik az állami támogatás fő részeit.

Az elkövetkező években tovább folyik a felsőoktatás reformja, amely világbanki támogatással biztosítja az európai felsőoktatás színvonalához történő abszolút és relatív közeledés folyamatát.

Pályázati rendszer bevezetése

A fenti változások a pályázati rendszer bevezetésével egyidőben mentek végbe.

Az élet minden területén, de különösen a felsőoktatásban lehet és kell pályázni (egyenként, külön-külön vagy több intézménnyel együtt) az elavult technológiák kicserélésére, a tudományos könyv- és folyóiratállomány gyarapítására, az adatbázis gyűjtemények bővítésére, az újdonságok bevezetéséhez szükséges pénzügyi forrásokra, az újszerű szolgáltatások bevezetésére, illetve igénybevételére.

A számítástechnika térhódítása

A számítógépek és a hozzájuk tartozó technológia, a hardver és szoftver fejlődése, a hálózatok működése hétköznapi tevékenységünk szinte minden szféráját érinti. Kényszerítő erővel hatnak az emberek gondolkodásmódjára, átalakítják a munkaköröket, életviteleket és szokásokat. Megváltoztatják az információk megszerzésének módját, a rendelkezésre álló információ-halmazok gyors és tetszőleges szempontok szerinti ismételt átrendezését teszik lehetővé. A televízió, a számítógép, az internet, a mobil telefon információszerezésre használt eszközökké váltak, teljesen új funkcióban, egyénre szólóan szolgáltatáscentrikusan használhatók.

Az információk iránti igény rendkívüli mértékben megnövekedett, s ez különösen érvényes a felsőoktatásra. Az oktatás és kutatás során használták először a számítógépeket.

Könyvtárak a megváltozott környezetben

(A továbbiakban az egyetemi könyvtárakkal kapcsolatos információkat, szám szerint pedig a SOTE Központi Könyvtárának tényleges adatait mutatjuk be közel 20 évre visszatekintve.)

A fentiek értelmében a könyvtáraknak ebben a megváltozott környezetben kell tevékenykedniük. A fenntartó jól felfogott döntése szerint az egyetemi könyvtárak nagy része nyilvános; elsődleges feladatunk az oktatás, kutatás és az orvosegyetemeknél még a gyógyítás támogatása szakinformációval.

A könyvtárosok feladatai

A könyvtárosok képzésében jelentős területet foglal el több, mint 10 éve a számítástechnikai tárgyak oktatása. A kongresszusok, külföldi és magyar tanulmányutak, tréningek, az egyéb továbbképzési formák lehetőséget nyújtottak, hogy felkészüljenek a megváltozott körülmények közötti munkára. Ezzel egyidőben létszükségletté vált a számítógépes ismeretekkel rendelkező munkatársak alkalmazása – rendszergazda, számítástechnikai felelős munkakörök létrehozása – a magasabb szolgáltatási színvonal elérése érdekében.

A könyvtári infrastruktúra átalakítása

A könyvtárban biztosítani kellett az információk megszerzésének szempontjából nélkülözhetetlen eszközök információs centrumban történő elhelyezését, vagy – ha úgy tetszik – a digitális könyvtárak helyét, a gyorsan avuló gépek cseréjét, a használatban lévő szoftverek, szövegszerkesztők, levelezőrendszerek újabb és újabb verzióinak a beszerzését. A másológépek különböző típusai kerültek a

könyvtárakba: a tudományos közlemények könyvtárközi kölcsönzését megkönnyítő nagy teljesítményű másológépek, valamint az automatikusan, könyvtári személyzet nélkül üzemeltethető másolatkészítők. Az integrált könyvtári rendszerek bevezetése szintén maga után vonta a könyvtári tevékenységi körök, munkafolyamatok és az infrastruktúra teljes átalakítását.

A gyűjtemények átalakulása, elektronikus szolgáltatások

A 90-es éveket megelőzően könyvek és folyóiratok képezték a kurrensen épített állományt. Gyűjteményelemzésnél s az ehhez kapcsolódó költségelemzésnél (1. táblázat) világosan látszik, hogy az összegek hatványozottan nőnek, az adatbázis vásárlások miatt megváltoztak a beszerzések összetevői.

1. táblázat

A SOTE Központi Könyvtár vásárlásai (db/millió Ft)

	Könyv	Folyóirat	Adatbázis
1980	430 / 0,70	549 / 3,70	-
1985	210 / 0,85	588 / 6,63	-
1990	113 / 0,90	534 / 16,26	2 / 0,30
1995	156 / 2,68	533 / 26,00	9 / 7,60
1998 (várható)	250 / 4,00	540 / 62,00	16 / 13,00

A vásárolt könyvek száma kevés, bár a beszerzésük egyre többbe kerül. Egy könyv átlagára 1980-ban 1600 Ft volt, s 15 évvel később, 1995-ben 17 000 Ft. Természetesen ez átlagár, a külföldi könyvek, különösen 1-1 gyógyszerkönyv ára akár 100 000 Ft fölött is lehet.

A folyóiratok mennyisége számszerűen alig változott, bár a címek egy része törlésre került, néhány új lapot pedig előfizettünk. A magyar folyóiratokat kötelempéldányként kapjuk, csak külföldi folyóiratokat fizetünk elő. Ezek átlagára 1980-ban 6700 Ft volt, 1995-ben 49 000 Ft, 1998-ban pedig 115 000 Ft. Ilyen óriási összegek kifizetése csak gazdaságos rendelés, széleskörű felhasználás, maximális igénybevétel és az országos feladatkör teljes mértékű ellátása mellett indokolt.

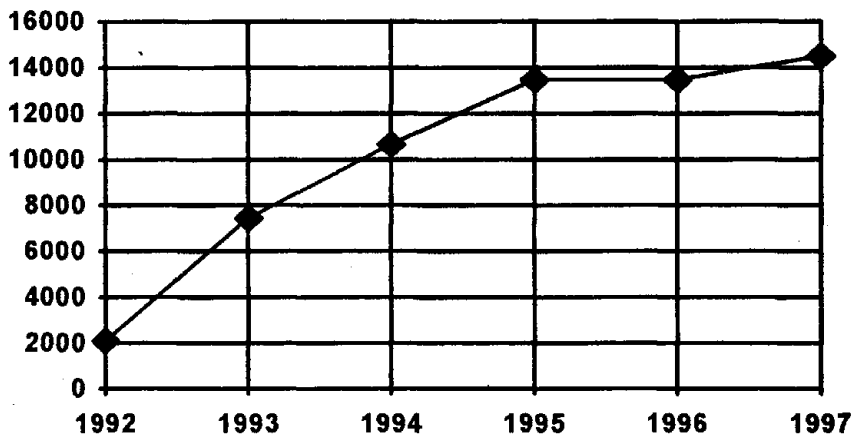
1989-ben indult a számítógépesítés, az első CD-ROM-ok vásárlása. Használatuk a megnövekedett információs igényeket könnyedén kielégítette. 10 évvel ezelőtt vált elérhetővé a felhasználók számára a legfontosabb orvostudományi bibliográfiai adatbázis, a MEDLINE: Magyarországon, elsőként a SOTE-n, először egy gépen, azután a könyvtár lokális hálózaton, de már 1966-tól napjainkig kutathatóan, havi frissítéssel. Mintegy 5 éve az egyetem hálózatán, a SOTNET-en több mint 1500 terminálon használható éjjel-nappal folyamatosan. Az első perctől kezdve az olvasók önállóan, könyvtárosi segítség nélkül használták. Ebből adódóan sem hiba, sem félreértés nem volt. (A könyvtárban rendszeresen van adatbázis használat oktatás.)

Az adatbázisok választéka fokozatosan bővült: a Current Contents a papírfórmátumban megismert és megszokott frissességét megőrizte floppyn és a CD-

ROM-on is. A következő megvásárolt bibliográfiai adatbázis az 1980-ig visszanyúló, negyedéves frissítésű Science Citation Index volt, újdonságot hozva a nemzetközi hivatkozásvizsgálatok végzésével. Az egyetem gyógyszerésztudományi kara számára nagyon fontos az International Pharmaceutical Abstracts (IPA) hálózatban történő használata. A következő ábra mutatja a fokozatosan növekvő MEDLINE és IPA használatot:

1. grafikon

Adatbázis használat (MEDLINE, IPA)/óra

A vizsgált évek

A klinikai és gyógyszerészeti területek korszerű szakirodalmi ellátását biztosító további adatbázis a Micromedex (with full text materials). A CD-ROM-on elérhető könyvek, elektronikus folyóiratok mellett a kereskedelmi adatbázisok (Ulrichs, Books in Print) is feltétlenül felhasználói igényeket szolgálnak. A külföldi adatbázisok mellett megjelentek a Magyarország könyvtáraiba járó külföldi folyóiratok lelőhelyjegyzéke (NPA), a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) CD-ROM-on. Egyéb tájékoztató források (elektronikus telefonkönyv) szintén gyakran használtak, népszerűek.

Az adatbázis kínálat folyamatosan bővül a legkorszerűbb termékekkel. 1998 tavaszán a SilverPlatter Medline-t lecseréljük az Ovid Medline (full text collections)-ra, amely 60 folyóirat full textes azonnali hozzáférést biztosítja a hagyományos MEDLINE használat mellett.

Elvárások és igények

A SOTE Központi Könyvtárának használói (évenként mintegy 100 000 látogató) jelentős részben hallgatók, akiknek a könyvtárral szemben támasztott igénye két részre osztható: az akadémiai év során az Internet kínálta lehetőségeket használják (minden hallgató kap e-mail címet). A tanulmányi versenyek, pályamunkák, szakdolgozatok készítése során igénylik a könyvtár nyújtotta szolgáltatásokat: speciális kézikönyveket, atlaszokat, videofilmeket és e témákkal foglal-

kozó adatbázisokat. A vizsgaidőszakban szintén fontos és frekvenciát hely a könyvtár, ahol a korszerű eszközöknek köszönhetően jól fel lehet készülni a vizs-
gákra.

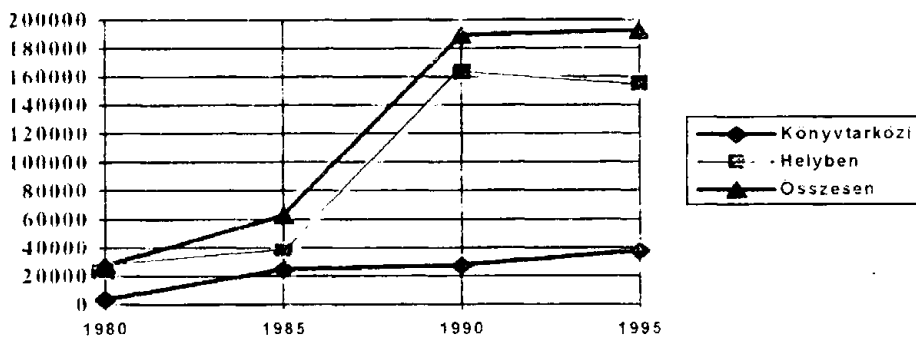
Az egyetem tanárai, az orvosi, élettani témában kutatók és gyógyítók jelentős része az adatbázisok rutinszerű használata mellett a tudományos folyóiratok elő-
fizetését tartja elsőrendű fontosságúnak. A hard copy-n (azaz a papír hordozón)
levő folyóiratok mellett egyre nagyobb fontosságúvá válik az elektronikus folyó-
iratokhoz való hozzáférés, valamint az Internet nyújtotta lehetőségek.

A nem-diák könyvtárhasználónak több, mint a fele külső, nem egyetemi alkal-
mazott: a szakterületileg érdekelt vegyész, biológus, családorvos, kórházak, or-
szágos intézetek alkalmazottja. Ezen látogatók a teljes állományt használják, el-
sődlegesen a tudományos folyóiratgyűjteményt s a tematikusan fejlesztett kézi-
könyvtárt.

A tudományos folyóiratokból történt cikkmásolatok (könyvtárközi és egyéni)
növekvő mennyiségét mutatja a 2. grafikon.

2. grafikon

Fénymásolás (db oldal)

Finanszírozási változások

A gyűjtemény fenntartása, valamint a fejlesztések természetesen többféle for-
rásból származnak. A fenntartótól kapott költségvetési juttatáson kívül a pályá-
zatok, szponzorok jelentős támogatást nyújtanak.

A Felzárkózás az Európai Felsőoktatáshoz nevű pályázatsorozat forradalmi
változást hozott a könyvtárak életébe. Szinte mindent meg lehetett és lehet va-
lósítani a felsőoktatási könyvtárakban: integrált könyvtári rendszert, automati-
kus másolóberendezések beszerzését, állománybővítést. A FEFÁ-n túl további
3-4 tartalmilag komoly (OTKA, OMFB, NKA, FKP) s számtalan kisebb összeg
(Budapest Bank, Játékalap stb.) elnyerését lehetővé tevő pályázat szolgálja az
egyetemi könyvtárak fejlesztését.

A könyvtári költségvetés és finanszírozás változása

Összehangolt, számítógéppel követett, könnyedén hozzáférhető országos sta-
tisztika a könyvtári tevékenységekről nem áll rendelkezésre, azonban a Semmel-

weis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának adataiból következtetni lehet az országos értékekre.

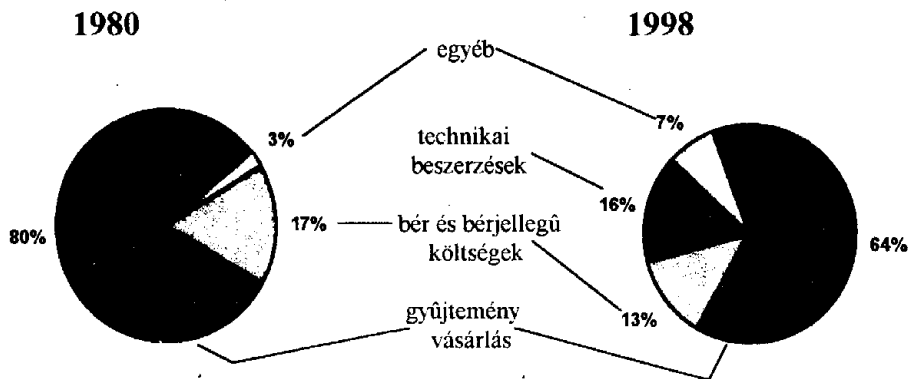
2. táblázat

A SOTE Központi Könyvtár pénzforgalmi adatai

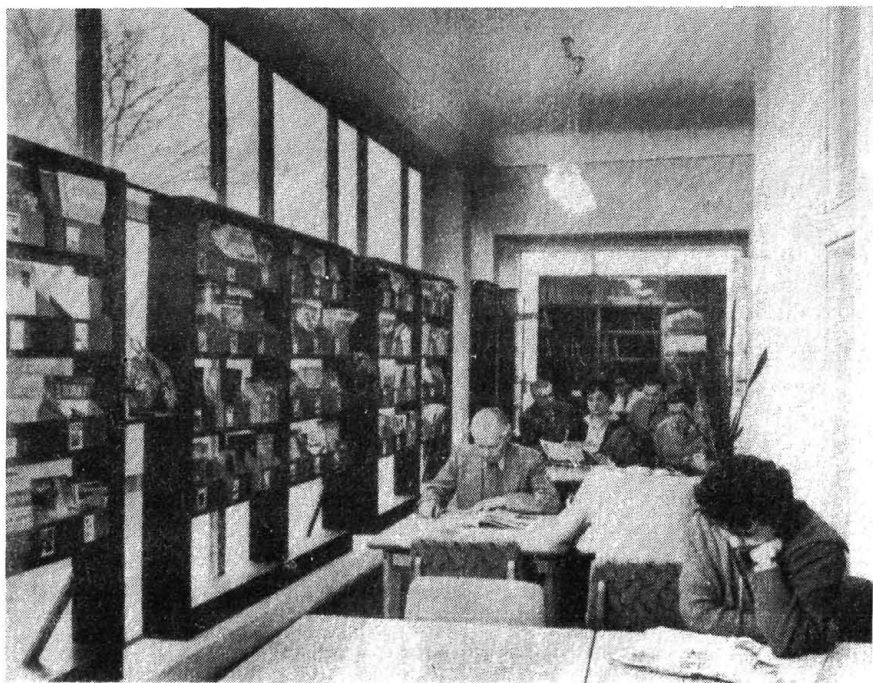
	gyűjtemény vásárlás	bér-és bérjellegű költségek	technikai beszerzések	egyéb
1980	4,40	0,90	–	0,14
1985	7,48	1,60	0,80	–
1990	17,30	4,70	2,60	1,32
1995	36,28	13,00	14,61	6,00
1998	79,00	15,50	20,00	9,00

A SOTE Központi Könyvtár pénzforgalmi adatait mutatja a 2. táblázat. Nemcsak a fenntartó által biztosított kifizetéseket, hanem az elnyert pályázatok beszerzéseit és befektetéseit is összegeztük. A technikai beszerzéseknél a hardver és szoftver eszközök, scanner, frásvetítők, másológépek stb., az egyéb költségek-nél kötetések, épületátalakítások (lift, szintmegosztás), bútorcserék stb. szerepelnek.

3. grafikon

Az információs társadalom által megkövetelt változások jól nyomon követhetők a 3. grafikonon. Az 1970–80-as évek szinte technikai berendezések nélkül működő könyvtárai a könyvekre és a folyóiratokra alapították a szolgáltatásait. A nyolcvanas évek végétől teljesen megváltozott a könyvtár képe, a számítógépes technika minden munkafolyamatot forradalmasított, a klasszikus gyűjtemények kiegészültek az adatbázisokkal, s a fejlődés során egyre több technikai eszközre volt és van szükség. Jól példázza ezt a tény, hogy az eszközbeszerzés 1995-ben elérte, sőt meghaladta a bér- és bérjellegű költséget annak ellenére, hogy az utóbbiak szintentartását, sőt emelését fontos kérdésnek tartjuk.

A könyvtárak az egyetem funkciórendszerében, országos feladatkört teljesítve

Az egyetemek szervezeti egységei között a könyvtárak alkalmazták először a szolgáltatásaikban az informatikát, a legkorszerűbb technikát. Ennek köszönhetően a könyvtári tevékenység hatósugara túlnőtt a könyvtáron, a könyvtár biztosítja az Internet használatot, az e-mail lehetőségeket, valamint a külföldi és magyar adatbázisok használatát.

A könyvtárak költségvetési strukturája megváltozott: a klasszikus állomány kiegészült az adatbázis-gyűjteménnyel, s ennek költségei, valamint a használatot biztosító hardver s egyéb technikai eszközök megközelítik a könyv- és folyóiratvásárlásra fordított összeget. A hálózatnak köszönhetően a könyvtári adatbázisok tömeges igényeket elégítenek ki. A könyv- és folyóiratvásárlásra fordított összeg abszolút értéke ugyan rohamosan nő, de éppen hogy fenntartható az állomány. Az elektronikus folyóiratokhoz való hozzáférés biztosítása, a bibliográfiai és a full textes adatbázisok használata, az Internet nyújtotta információk azonban megkérdőjelezik a csökkenő gyűjteményi alapokra való hivatkozást, az egyes felsőoktatási könyvtárak teljességre törekvő gyűjteményalakítási politikáját.

Természetesen a papírhordozón lévő példányok a hagyományos könyvtárhasználóknak, a könyvtárközi kérések kielégítésére feltétlenül szükségesek. Fontos kérdés ezzel kapcsolatban:

- a nyitvatartási idő (a SOTE Központi Könyvtára 5 hónapon keresztül – vizsgákra való felkészülés ill. vizsgaidőszak idején – napi 13 órát, a szorgalmi időszakban 11 órán át van nyitva);

- a dokumentumokhoz való hozzáférés (a teljes kurrens könyv és folyóiratállomány szabadpolcos elhelyezésű);
- a másolatok készítésének a lehetősége (érmével és kártyával működő fénymásológépek állnak rendelkezésre);
- a könyvtárközi másolatok árai (speciális pályázati támogatás teszi lehetővé a 8 Ft/oldal árat);
- a digitális könyvtár használati lehetősége... stb.

Az információs társadalom kihívásai

Az információs társadalom követelményeinek eleget téve a felsőoktatási könyvtárak teljesítik a felhasználók szakinformáció iránti igényét.

A beszerzési összegek jelentősen emelkedtek, a hagyományos könyv- és folyóiratállományt fenntartani, illetve fejleszteni – mennyiségi és minőségi indokokra való hivatkozással – szinte lehetetlen. Elgondolkodtató az a kérdés, hogy meddig ésszerű a papírhordozón lévő dokumentumok országosan több példányban való előfizetése. Szükség lenne a nagy könyvtárak tényleges együttműködésére, folyamatos állományelemzésre, használtsági vizsgálatokra, s ezek eredményeit felhasználva lehetne a gyűjtemények összetételét alakítani. A médiáknak látványos és szinte beláthatatlan a fejlődése, a DVD technika térhódítása megkérdőjelezi a régi könyvtárfejlesztési módszereket, gyűjteménypolitikát. A cél persze ugyanaz: korszerű információval, gyorsan kielégíteni a felhasználók igényeit. Országos szinten összehangolva, gazdaságosan akár csökkenő gyűjteményi alapokkal akkor tudnak megfelelni a könyvtárak a feladataiknak, ha a gyorsan reagáló management észleli az újabb és újabb igényeket, tud a bevezetésükhöz szükséges lehetőségekről, és azokat meg is tudja valósítani.

dr. Vasas Livia
a SOTE Központi Könyvtára főigazgatója

IRODALOM

- A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának 1980. évi jelentése. Kézirat. Budapest 1981. 16 p.
- A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának 1985. évi jelentése. Kézirat. Budapest 1986. 15 p.
- A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának 1990. évi jelentése. Kézirat. Budapest 1991. 18 p.
- A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának 1995. évi jelentése. Kézirat. Budapest 1996. 20 p.

Beszámoló az NKA Könyvtári Szakkollégiuma 1997. évi tevékenységéről

A PÁLYÁZATI KIÍRÁSOK TÉMAKÖREI

A kollégium ebben az évben is tartotta magát korábbi gyakorlatához: a legszélesebb szakmai körök véleményének kikérésével írta ki az 1997-es pályázatot, s készítette elő az 1998-ast. A szakfolyóiratok mindegyike közzétette a kollégium felhívását, amelyben javaslatokat kért a pályázati témakörökre. Hasonló kérést juttattunk el a szakmai szervezetekhez is. A beérkezett számos javaslatot feldolgoztuk, s messzemenően érvényesítettük a pályázati kiírásokban. A javaslatokkal összhangban feladatunknak tekintettük a szakmai színvonal emelését (kutató-sok, szakmai kiadványok, továbbképzés, rendezvények, nemzetközi együttműködés), a könyvtári ellátás fejlesztését (egyetemi és főiskolai hallgatók ellátása, a könyvtár mint információs fórum, a társadalom könyvtárképe), a közművelődési könyvtári információs rendszerek fejlesztését, az adatbázisok építését, az állományvédelmet.

Tapasztalatunk szerint a pályázókat orientálja, ha – keretjelleggel és kötelezettség nélkül – az egyes pályázati témáknál megjelöljük, hogy mekkora összeget szánunk a feladatra. Erre az előzetesen megállapított keretösszegre a pályázatok elbírálásánál tekintettel van a kollégium, de nem tekinti merev korlátnak, s a pályázatok mennyisége és minősége szerint rugalmasan átcsoportosítja az összegeket.

A beérkezett pályázatok arról tanúskodnak, hogy a kiírt témák valóban egybeestek a terület súlyponti problémáival. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyéb témák kiírása nem lett volna ugyancsak indokolt, de a keret szűkossége miatt összpontosítanunk kellett a legfontosabbakra, illetve azokra, amelyek finanszírozását a keret nagysága megengedte.

A szakterület legfontosabb, kiemelt figyelmet és gondozást igénylő problémáit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. számítógépesítés,
2. adatbázis-építés és visszamenőleges katalóguskonverzió,
3. telekommunikációs kapcsolatok kiépítése (Internet stb.),
4. állományfejlesztés (hiánypótlás, példányszámnövelés, elektronikus dokumentumgyűjtemények fejlesztése),
5. a meglévő könyvtári épületek felújítása, berendezése, korszerűsítése.

Kérdésesnek tűnik, hogy ezeket a fenti témákat milyen mértékben lesz képes – és egyáltalán képes lesz-e – a kollégium a rendelkezésre álló keret határai között támogatni. Ezek olyan volumenű fejlesztési igényt jelentenek, hogy a keret legalább kétszeresére való növelését teszik szükségessé.

Összefoglalva: a könyvtárügy legégetőbb szakmai feladatainak megoldását csak nagyon korlátozott mértékben tudja a kollégium támogatni.

A BEÉKEZETT PÁLYÁZATOK

Alapos megfontolással a kollégium arra törekedett, hogy határok között tartsa a várható pályázatok számát. Ezért igyekezett pontosan körülhatárolni a témát, a pályázók körét, s egyre inkább feltételül szabta az önrész vállalását. Így a beérkezett pályázatok száma nem haladta meg az előzetes várakozást.

A fenti megállapítás érvényes az egyes altémákra is. Két kivételt mégis meg kell említenünk. Nem futott be értékelhető pályázat a számítógépes továbbképző laboratórium felállítására irányuló pályázatra; ezért a pályázatot más kör számára és más feltételekkel 1998-tól meg kell ismételnünk. A másik: a lopásgátló berendezésekre kiírt pályázatot többen félreértették, s betörésjelző rendszerek beszerzésére adták be kérésüket; 1998-ban ezt a témát szerepeltetjük majd a pályázati kiírásban.

Várható volt, hogy a beérkezett pályázatok anyagi igénye meghaladja a rendelkezésünkre álló anyagi keretet. Ezen a helyzeten némiképpen segítette, hogy az év közben kapott pótkeretből nem új pályázatot írtunk ki, hanem az eredeti pályázati kiírásra beérkezett megfelelő pályázatokból tudtunk továbbiakat támogatni, illetve a nyerteseknek kiegészítő támogatást nyújtani. Ennek köszönhető az is, hogy az összesen beérkezett 275 pályázatból 229 darabot tudtunk támogatni, ami kivételesen magas arány.

A BEÉRKEZETT PÁLYÁZATOK MINŐSÉGE

A pályázatok formai szempontból kielégítőek voltak, talán csak néhányat (kevesebb, mint tizet) kellett ilyen ok miatt kizárni. Kiegészítést is csak néhány pályázótól kellett kérnünk. Szakmai szempontból tovább javult a pályázatok minősége. Egyre megalapozottabbak, körültekintőbbek a benyújtott kérelmek, s tekintetbe veszik a kiírásban megfogalmazott szakmai célokat.

A szakmai beszámolókból és a helyi ellenőrzésekből az tűnik ki, hogy az NKA-tól kapott támogatásból az esetek túlnyomó többségében sikerült a kitűzött feladatot megvalósítani. Ez érvényes azokra az esetekre is, amikor eleve több évre szóló projektről van szó. A gazdasági megvalósíthatóság nagy mértékben függ attól is, hogy a feladathoz milyen saját forrásokat tud a pályázó hozzárendelni. A kollégium sikerrel törekedett arra, hogy egyre nagyobb önrész vállalására készítse a pályázót. (Ez nagyon szép eredményeket hozott pl. a restaurálási és az állományvédelmi programoknál.)

A kollégium által kiírt pályázati témakörök a hazai könyvtári rendszer teljesítőképeségének a növelését, a szolgáltatási színvonal emelését célozták meg. Kisebber részükhöz közvetve (pl. a szakmai felkészültség fejlesztésével) nagyobb részükhöz közvetlenül (pl. adatbázisok, restaurálás stb.). Úgy ítéljük meg, hogy az eltelt néhány év alatt is, a limitált keretek ellenére is sikerült jó néhány könyvtárban hozzájárulni a kitűzött cél eléréséhez. Különösen figyelemre méltó eredménye van máris a közművelődési könyvtári ellátó rendszerekre vagy az egyetemi és főiskolai hallgatók ellátására fordított támogatásoknak. Az e célokra fordított összegekkel sikerült fontos könyvtárpolitikai célkitűzés megvalósulását elősegíteni.

A PÁLYÁZATOK ELBÍRÁLÁSA, A DÖNTÉSI MECHANIZMUS

A pályázatok elbírálását voltaképpen már a pályázati kiírás és az abban foglalt feltételek meghatározzák. Ha egy-egy altémára túl sok pályázat érkezett be, s az

igény jelentősen meghaladta a rendelkezésre álló keretet, a kollégium mindig igyekezett elvi alapon szelektálni a pályázatok között, s a megítélt támogatási összegeket is határok között tartotta. Ugyanakkor előnyben részesítette – a témától függően – esetenként a községi és a városi könyvtárakat, s tekintetbe vette annak a régióknak az általános anyagi helyzetét, amelyben az adott pályázó működik. (Pl. a munkanélküliekhez szóló könyvtári programok esetében a keleti országrész könyvtárai részesültek előnyben.) A kollégium szakítani próbált a „sóhintő” eljárással: inkább egy-egy könyvtártípusra, egy-egy feladatra koncentráltta támogatásait, ahelyett, hogy parttalanul használta volna fel, elforgácsolva anyagi forrásait.

A kollégium messzemenően elégedett az Igazgatóság döntést előkészítő munkájával. Az elvi iránymutatások, a pontos nyilvántartások, a naprakész információk nagyon megkönnyítették, hitelesebbé és megalapozottabbá tették az egyes pályázatokat érintő döntéseket. A kollégium titkára odaadással szolgálta a könyvtári szakmai kollégiumot, amiért itt is köszönetet kívánunk mondani neki. Külön ki kell emelnünk az ellenőrzési csoport konstruktív és egyszerűető közreműködését. A számítógépes rendszer kifogástalanul működött, ami nagy könnyebbséget jelentett.

A kollégium munkastílusa az eltelt évek során kialakult, alapvető változtatásokra nincs szükség. Az 1997 végén kiváló négy tagnak (Ambrus Zoltán, Domsa Károlyné, Gomba Szabolcsné, Poprády Géza) kiváló munkájáért köszönet jár. A feladat most már az, hogy az 1998-ban munkába álló új tagok ugyanolyan harmonikusan illeszkedjenek be a kollégium tevékenységébe, mint a most kiváltak. Ehhez arra van szükség, hogy a kollégium minden tagja továbbra is folyamatosan megkapjon minden információt, s kellő időben visszajelezzon a döntésre váró kérdésekben. A munka zömét ugyan az üléseken végzi el a kollégium, de legalább annyira fontos – és volumenében egyre növekvő – az ülések között végzendő munka: a szakmai közösséggel tartandó kapcsolat, a pályázatok előkészítése, a témajavaslatok begyűjtése és feldolgozása, a sikeres pályázatok végrehajtásának ellenőrzése.

Új elemet hoznak a kollégium munkájába a társkollégiumokkal közösen kiírandó pályázatok. Valószínűnek látszik, hogy ezt a feladatot egy ad hoc bizottság gondjaira kell bízni, amely az érdekelt kollégiumok tagjaiból alakul. Ez azzal is jár, hogy a kollégium ezzel megbízott tagjai átvállalnak bizonyos tennivalókat a kollégium vezetőjétől.

Egyelőre nem látszik szükségesnek, hogy fizetett szakértő segítse a kollégium vezetőjének a munkáját. A rendelkezésre álló keret azonban jelentősen megemelkednék, ha még több energiát akarunk fordítani az egyes pályázatok realizálódásának nyomon követésére és értékelésére, akkor valóban megfontolható egy szakértő beállítása.

A TÁMOGATOTT PÁLYÁZATOK

Annak köszönhetően, hogy a pályázati kiírásnál számoltunk a keret szabta korlátokkal, az elmúlt évben sikerült a beérkezett pályázatok közül minden arra érdemes vállalkozást támogatnunk. Ha parttalanul hirdettük volna meg pályázatainkat, kétségtelenül többszörösére nőtt volna a pályázók száma, s ennek megfelelően mind a sikeresnek minősítettek aránya, mind pedig a kielégítés mértéke jelentősen romlott volna. Ezért nem tartjuk megfelelő indikátornak a sikeresnek minősített pályázatok arányát, sem pedig azt, hogy milyen százalékban sikerült

teljesíteni a benyújtott igényt. A bizottság által az egyes szakterületeknek megítélt összegek nagyságát semmiképpen sem szabad e két jelzőszámból levezetni. Ezek inkább a kollégium munkastílusáról, döntési mechanizmusáról és realitás-érzékéről adnak képet.

Tekintve, hogy a könyvtári kollégium a pályázatok kiírásakor számot vetett az anyagi korlátokkal, úgy fogalmazta meg a feladatokat, hogy a minimálisra szorítsa az igények és a kielégítésükre rendelkezésre álló anyagiak közötti feszültséget. Ennek ellenére a nagy munka- és eszközráfordítást igénylő feladatok esetében (ilyen pl. a számítógépesítés, a telekommunikációs fejlesztés, az adatbázis-építés, a dokumentumellátás) nálunk is jelentkezett az anyagi igények és a megítélt támogatási összegek diszkrépanciája.

A fentiekből következik, hogy a Bizottságnak kellene komolyan fontolóra vennie: az NKA költségvetésének hány százalékát kívánja a valamennyi művészeti és közművelődési tevékenységet megalapozó és kiszolgáló könyvtári ellátásra fordítani, s el kellene döntenie azt is, hogy a könyvtári rendszer mely szektorait kívánja elsősorban az Alap támogatásában részesíteni. Jelenleg a könyvtári területre a költségvetésnek mintegy 3-4%-a esik. Ez elfogadhatatlanul alacsony arányszám.

A könyvtári kollégium mindenekelőtt a könyvtári intézményeket célozza meg pályázati kiírásaival, s másodsorban a társadalmi szervezeteket, közülük is a Magyar Könyvtárosok Egyesületét és az Informatikai és Könyvtári Szövetséget. Ez a klientúra lényegében a jövőben sem fog változni, s csak esetenként kell számolni a sikeres pályázók között vállalatokkal (pl. kiadók) vagy egyéb társadalmi szervezetekkel és intézményekkel. A fő problémát inkább az jelenti – ezt már érintettük más vonatkozásban, – hogy mely könyvtári típusokra fordítsa elsősorban figyelmét a kollégium. A kérdés felvetése aktuális, hiszen pl. a felsőoktatási könyvtárak számára egyre újabb pályázati lehetőségek nyílnak meg (v.ö. világbanki kölcsön), az iskolai könyvtárak részesülhetnek a nagy közoktatási fejlesztésekből, stb. Valószínűleg a kollégiumnak olyan projekteket kell támogatnia, amelyek a könyvtárközi együttműködést mozdítják elő, a könyvtárosi szakmai felkészültséget növelik, óvják a nemzeti kulturális örökséget, s a lakosság legszélesebb körének a könyvtári ellátását segítik elő az új könyvtári törvény szellemében.

A KOLLÉGIUM TEVÉKENYSÉGÉNEK VISSZHANGJA

Tekintettel arra, hogy a kollégium eddigi működése során nagy súlyt helyezett a szakmához fűződő élő kapcsolataira, a szakmai visszhangot pozitívnak tekintjük. Érdemi kifogás nem hangzott el a pályázati kiírásokkal és a döntésekkel szemben, annál több olyan szóbeli és írásbeli észrevétel érkezett, amely elismeréssel adózott a kollégium tevékenységének.

A megvalósult könyvtári projektek mindegyikében megemlékeztek az NKA segítségéről, és a kollégiumot a szakma magáénak érzi. Ez tükröződik abban is, hogy számos írásbeli és szóbeli javaslat érkezett a pályázati témakörökre vonatkozóan, s érdemben nem kérdőjeleződött meg egyetlen pályázati témakör sem. Negatív észrevételek azoktól a könyvtáraktól sem érkeztek, amelyeknek pályázatait elutasította a kollégium.

A szakmai sajtó rendszeresen nyomon követte a kollégium tevékenységét. Közölte a pályázati kiírásokat, beszámolt a döntésekről, s megjelentette a kollégium közleményeit. Hiányosságnak tartjuk azonban, hogy még nem jelent a könyvtári

szaksajtóban olyan írás, amely az NKA-nak a hazai könyvtárügy fejlesztésére gyakorolt hatásával foglalkozott volna.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A kollégium szemszögéből nézve úgy ítéljük meg, hogy a pályázatok segítségével komoly fejlődést sikerült iniciálni a hazai könyvtárügyben. Sokat segítettek azok a pályázatok, amelyek a technikai ellátottság javítását mozdították elő (bár a keretek szűkössége miatt igazi áttörésre e területen még nem került sor), még többet jelentettek azonban azok a pályázati tematikák, amelyek könyvtárpolitikai jelentőségű folyamatokat indítottak el, illetve támogattak. Ezek közül megemlítjük a könyvtári ellátó rendszerek számára még 1996-ban kiírt pályázatot a „Fókuszban a könyvtár” keretében, vagy a közművelődési és országos szakkönyvtárak ellátó szerepének megerősítését az egyetemi és főiskolai hallgatók kiszolgálásában. Igen jelentős eredményeket mutathatunk fel a könyvtári állományok restaurálása és védelme terén, annál is inkább, mert az e témakörben kiírt pályázatok sok egyéb forrást is megnyitottak a könyvtárak számára.

A kollégium megkülönböztetett figyelmet fordított az év folyamán a folyamatban lévő és a befejezett pályázatokra. Ülésein többször is foglalkozott a visszacsatolás ügyével. Az Igazgatóság ellenőrzési csoportjának a segítségével megkezdte a rendszeres ellenőrzést. Az első menetben egyfelől azokban a könyvtárakban folytatott vizsgálódást, amelyek a legnagyobb támogatásban részesültek, másfelől pedig azokban, amelyeknek valamelyik kollégiumi tag a munkatársa volt. Az ellenőrzések (amelyek mintegy 80-100 pályázatra terjedtek ki) arról győzték meg a kollégiumot, hogy a támogatások jól hasznosultak, felelősségrevonást sehol sem kellett kezdeményezni. A szakmai beszámolókat rendszeresen áttekintette a kollégium, s csak néhány esetben kellett kiegészítést kérnie.

Az ellenőrzés szűrőpróbaszerű jellegét a jövőben is megtartva a kollégium azt tervezi, hogy egy-egy városból, megyéből vagy országrészből beérkezett pályázatokot jelöl ki ellenőrzésre.

Lehetséges, hogy a pályázatok nagy száma miatt ezen a területen érdemes lenne igénybe venni külső szakértők közreműködését.

TAPASZTALATOK, JAVASLATOK

Az elmúlt év során kikristályosodott a kollégium munkastílusa, amely azonban rendelkezett annyi rugalmassággal, hogy hozzáigazodjék a mindenkori feladatokhoz. Fontos lépés volt a múzeumi és a levéltári kollégiummal való kapcsolatfelvétel, ami remélhetőleg 1998-ban közös pályázat kiírását teszi lehetővé. Elengedhetetlen, hogy a kollégium továbbra is szoros napi kapcsolatban álljon a könyvtáros szakmával, s érzékenyen reagáljon az onnan érkező javaslatokra és észrevételekre.

A Bizottságtól egyetlen dolgot vár a kollégium: vizsgálja felül a könyvtári terület számára megállapított keret arányát az NKA költségvetésén belül.

Az Igazgatóságtól és munkatársaitól minden lehető segítséget megkapott a könyvtári kollégium, a jövőben ugyanezt várja zavartalan működése érdekében.

Papp István
a kollégium elnöke